

طرح‌واره‌ای برای تدریس

محمد حسنی، عضو هیئت علمی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

کلید واژه‌ها: فضای مجازی، ارزشیابی، موقعیت‌های یادگیری، پیشرفت تحصیلی، گفتمان اخلاقی

این مقاله در شرایط همه‌گیری کرونا و تعطیلی مدرسه‌ها و آغاز آموزش‌های برخط به‌عنوان جایگزین آموزش‌های حضوری نوشته شده است. در این اثر تلاش شده است طرح‌واره‌ای برای طراحی درس مبتنی بر امکانات در دسترس فضای مجازی ارائه شود. در بخش قبل هفت گام از هشت گام طرح‌واره تدریس برخط را بیان کردیم. در این شماره به گام هشتم و گام مهم این طرح‌واره، یعنی ارزشیابی، خواهیم پرداخت. این مقاله در کل بخشی پایانی دارد که به بحث درباره طرح‌واره پرداخته است. به دلیل محدودیت حجم صفحات مجله، مقالات به صورت رمزینه تقدیم حضور علاقه‌مندان خواهد شد.

برای دسترسی به بخش اول این مقاله پویش کنید

گام هشتم: ارزشیابی

اما پرسش حساس و خطیری در میان است که تا اینجا به‌طور مشخص بحثی از آن به میان نیامده است. این پرسش حساس «ارزشیابی» است. ارزشیابی از عملکرد و یادگیری دانش‌آموزان از دغدغه‌های مهم و جدی هرگونه تربیت رسمی است. والدین و جامعه نگران کیفیت یادگیری‌های مدرسه‌ای هستند. شرایط آموزش‌های برخط به‌گونه‌ای است که امکان شکل‌گیری پدیده «یادگیری‌های نمایشی» وجود دارد. شواهد به‌دست‌آمده از تجربه آموزش‌ها در فضای مجازی در دوران قرنطینه کرونایی از شکل‌گیری این نوع یادگیری‌ها نشان دارد. این پدیده نوظهور معلمان، مسئولان، والدین و حتی جامعه را به‌شدت نگران کرده است. از عوامل مهم شکل‌گیری این پدیده، نبود امکان ارزشیابی دقیق از یادگیری دانش‌آموزان است.

چالش اساسی در ارزشیابی پیشرفت تحصیلی در فضای مجازی، اصالت عملکرد دانش‌آموزان است. منظور این است که معلم لاجرم باید تا حد معقول و اخلاقی از اینکه عملکردهای یادگیری دریافتی، از خود دانش‌آموزان باشد، مطمئن شود. در فضای مجازی ظرفیت‌هایی وجود دارند که به‌راحتی می‌توان عملکرد یادگیری دیگران را به نام خود ارائه داد. نمایش عملکرد پوچ و توخالی، اعتماد کردن به این عملکردهای پوچ، قضاوت و داوری درباره این‌ها به‌عنوان شواهد، به «ارزشیابی پوچ» نیز منجر می‌شود. هرچند از این رویداد با طنز و شوخی یاد می‌شود، اما در پس این طنز و شوخی نوعی حس ناخوشایند اجتماعی نهفته است. بنابراین، باید بیشتر به ارزشیابی اندیشید. تاکنون به سبب اطمینان از وجود چنین نظارت بیرونی نظام‌های آموزشی حضوری، نگرانی چندانی از بروز و ظهور پدیده یادگیری‌های نمایشی و ارزشیابی پوچ وجود نداشت، اما در موقعیت‌های یاددهی یادگیری مجازی این امکان وجود دارد و تجربه‌های اخیر نیز نشان

از آن دارند که بروز و ظهور چنین پدیده‌ای پر بیراه نیست. با عنایت به اینکه در آینده چه کرونا شیوع داشته باشد و چه نه، لاجرم نظام‌های آموزشی جهان از ظرفیت‌های فضای مجازی بیشتر استفاده می‌کنند، این جریان حیاتی خواهد بود. از این‌رو، باید برای این چالش بزرگ آموزش در فضای مجازی راهبردی اندیشید.

چنین به نظر می‌رسد که افزون بر راهکارهای کنترل و نظارت بیرونی که احتمالاً فناوری‌های نوین به نحو گوناگون امکانش را فراهم ساخته یا خواهند کرد، باید تلاش کرد ظرفیت‌های اخلاقی تعهد و احساس مسئولیت نسبت به یادگیری را در دانش‌آموزان توسعه داد. به سخن دیگر، مهم‌ترین و راهبردی‌ترین اقدام برای مواجهه با چالش یادگیری‌های نمایشی و ارزشیابی‌های پوچ در فضای مجازی، راهبرد «توسعه گفتمان اخلاقی» است. از آنجا که کیفیت و کمیت کنترل و نظارت بیرونی در موقعیت‌های یادگیری مجازی کاهش چشمگیری پیدا می‌کند، باید جایگزینی برای نقصان و کمبود نظارت یافت. با این راهبرد، نظارت و کنترل از بیرون به کنترل و نظارت از درون تغییر خواهد یافت. این نوع کنترل اثربخش‌تر و کارآمدتر خواهد بود.

برای این منظور، به جریان‌انداختن گفت‌وگوی اخلاقی در هر فرصتی که در فرایند یاددهی یادگیری دست می‌دهد (در کلاس‌های درس حضوری و در حین تمامی فعالیت‌های یادگیری) ضروری است. خوب است هرکجا چالش اخلاقی کوچک و بزرگی در هنگام درس و بحث بروز کرد، بحثی اخلاقی را به میان آورد تا دانش‌آموزان نسبت به ارزش‌های اخلاقی حاکم بر آموزش و یادگیری حساس شوند. با فراهم‌شدن این بستر می‌توان به نحو سازنده‌تری از فضای مجازی برای تحقق اهداف تربیتی آموزش مدرسه‌ای استفاده کرد. واقعیت این است که ما تاکنون از این نکته ضروری غفلت کرده‌ایم. برنامه درسی مغفول ما همین گفت‌وگوهای اخلاقی در مدرسه و کلاس است. با این کار می‌توانیم گفتمان اخلاقی را در مدرسه ایجاد کنیم. محوریت چنین گفت‌وگوهای اخلاقی در مدرسه «مسئولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی» تحصیلی در موقعیت‌های مجازی یاددهی یادگیری و مدرسه‌ای است. هر دانش‌آموز در این راستا باید در دو زمینه مسئولیت‌پذیر و درعین حال پاسخ‌گو باشد:

الف) دارم یاد می‌گیرم.

ب) یاد گرفته‌ام.

زمینه نخست ناظر است به فرایند یاددهی یادگیری؛ یعنی دانش‌آموز

تأثیر و نقش ارزشیابی

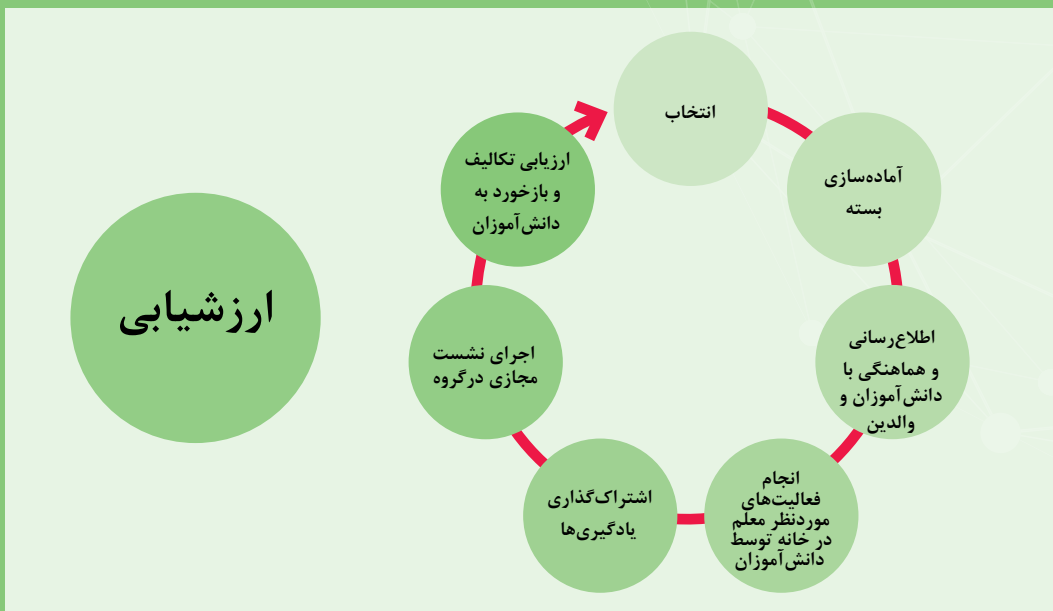
مهم‌ترین و بنیادی‌ترین بحث درباره ارزشیابی پیشرفت تحصیلی، تأثیر و نقش ارزشیابی است. به این معنا که باید دید از ارزشیابی چه انتظاری داریم؟ به‌طور کلی، در جریان یاددهی یادگیری دو انتظار می‌توان از ارزشیابی داشت. نخست اینکه ارزشیابی به بهبود کیفیت یادگیری بینجامد؛ یعنی سازوکارهایی به‌کاربرده شوند تا یادگیری بهتر رخ دهد و جریان یادگیری با استحکام و قوت بیشتری به سمت وسوی انتظارات یادگیری روان شود. در این معنا، اگر بخواهیم ارزشیابی را در یاددهی یادگیری در فضای مجازی به کار بگیریم، باید تا حدی که امکان دارد، تعاملات را در فرایند یاددهی یادگیری توسعه دهیم تا دانش‌آموزان از معلم، هم‌کلاسی‌ها و حتی خودشان و والدین بازخوردهای ثمربخشی دریافت کنند تا عملکردشان بهبود یابد.

اگر به طرح‌واره مورد بحث در این مقاله تأملی‌تر نگاه کنیم، متوجه می‌شویم در فرازهایی از این طرح‌واره، فرصت ارزشیابی برای دانش‌آموزان و معلم فراهم شده است. همه این گام‌ها در ذات خود واجد نوعی ارزشیابی هستند. بدون ارزشیابی پیاده‌سازی گام‌های طرح‌واره امکان‌پذیر نخواهد بود. ملاحظه می‌شود که فرصت خودسنجی، سنجش والدین، همسال‌سنجی و ارزیابی معلم کاملاً فراهم است. این در واقع «ارزشیابی آمیخته با یاددهی یادگیری» است که رویکرد ارزشیابی برای یادگیری^۱ به دنبال تحقق آن در کلاس درس است. حال با توجه به معنای آمیختگی ارزشیابی با یاددهی یادگیری، اگر نگاره ۱ (در بخش اول مقاله) را بازنگری کنیم، به این شکل در خواهد آمد:

نقش و کارکرد دوم ارزشیابی پیشرفت تحصیلی، همانا ارزشیابی از یادگیری^۲ است. ارزشیابی از یادگیری به‌مثابه یک چالش، در آموزش‌های مجازی نمود و ظهور جدی پیدا

در جریان حضور و بهره‌مندی از فرصت‌های یادگیری که برای او فراهم شده‌اند، مسئولانه شرکت می‌کند و بر اساس اصل پاسخ‌گویی، از فعالیت‌های یادگیری خود، روایتی ارائه می‌دهد و با این کار نشان می‌دهد در حال یادگیری است و در مسیر تحقق اهداف و اعراض درس در حرکت است. خودسنجی روشی برای روایت این فعالیت و کوشش‌هاست که دانش‌آموز می‌تواند در راستای پاسخ‌گویی از آن استفاده کند. همچنین، شواهدی دال بر چگونگی این فعالیت‌ها در تکمیل پاسخ‌گویی ارائه می‌شوند. معلم می‌تواند برای اعتباربخشی به این خودسنجی‌ها گزارش والدین را برای راستی‌آزمایی شواهد به کار گیرد.

در زمینه دوم، یعنی **یاد گرفته‌ام**، نیز دانش‌آموز باید طبق اصل مسئولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی نشان دهد در راستای بهره‌گیری از فرصت‌های یادگیری طراحی شده، شایستگی‌های لازم و قصدشده را کسب کرده است. در این زمینه نیز خودسنجی می‌تواند روشی برای تحقق پاسخ‌گویی و مسئولیت‌پذیری باشد و فرد برای اثبات مدعای خود که در خودسنجی مندرج شده است، شواهدی معتبر ارائه دهد. بنابراین، بخشی از تلاش‌های مدرسه برای ایجاد گفتمان اخلاقی ناظر به ارزشیابی در موقعیت‌های یادگیری مجازی به این موضوعات متوجه است تا با تحقق یافتن این ظرفیت‌های اخلاقی در دانش‌آموزان، امکان ارزشیابی معتبر و اصیل برای عموم یادگیرندگان فراهم شود. یکی از راهکارهایی که برای تحقق این منظور مناسب است، صورت‌بندی قواعد و قوانین حاکم بر کلاس درس مجازی است. بهتر است این کار به کمک و همفکری خود دانش‌آموزان انجام شود و حتی نظارت و کنترل آن تا حدی بر عهده خودشان گذاشته شود. قاعده‌مند کردن فعالیت‌های کلاس درس مجازی خود گامی است برای حضور ارزش‌های اخلاقی در کلاس.

مراحل و گام‌های طرح‌واره به همراه ارزشیابی

راهبردی ترین اقدام برای مواجهه با چالش یادگیری های نمایشی و ارزشیابی های پوچ در فضای مجازی، «توسعه گفتمان اخلاقی» است

کرده است. ارزشیابی در موقعیت های یاددهی یادگیری و داوری درباره عملکرد کلی درسی دانش آموزان جزو وظایف و اختیارات معلم است. در فضای مجازی، شکل هایی از آزمون و ارزشیابی از یادگیری، به ویژه از نوع تراکمی آن، فراهم است. این شکل ها به دو شکل برخط هم زمان و برخط ناهم زمان تقسیم می شوند. در شکل برخط هم زمان، دانش آموزان به پرسش های معلمان پاسخ می دهند و معلم پاسخ ها را دریافت می دارد. «گوگل فرم ۳ و آزمون یار» چنین فرصتی را فراهم می کنند. امکانات ارتباط تصویری واتساپ و اسکایپ نیز فرصتی است تا بتوان آزمون را هم زمان برگزار کرد. اما آزمون برخط ناهم زمان نیز شکلی از ارزشیابی پایانی تراکمی است که معلم پرسش های آن را برای دانش آموزان می فرستد و دانش آموزان در فرصتی پاسخ ها را می نویسند یا تهیه می کنند و برای معلم می فرستند.

بدیهی است، ارزشیابی پایانی تراکمی که مبنای تصمیم گیری های آموزشی، به ویژه ارتقای پایه، است نیازمند شواهد معتبر است. بدون داشتن شواهد معتبر، امکان داوری منصفانه وجود ندارد. مهم ترین دغدغه فعلی، قضاوت درباره عملکرد کلی یا پیامد یادگیری دانش آموزان در فضای مجازی است که با توجه به اینکه امکان انجام آزمون های حضوری مراقبت شده وجود ندارد، این دغدغه جدی تر و شدیدتر است.

در این باره چند نکته مهم باید مورد توجه قرار گیرد. به نظر می رسد، امکانات موجود در فضای مجازی برای آزمون تراکمی مانند گوگل فرم و آزمون یار اعتبار زیادی ندارد. از این رو لازم است برای این چالش راهکارهایی اندیشید. بر این اساس، بهتر است از اطلاعات، شواهد و مستندات یادگیری در فرایند یادگیری و از فرصت تعاملات فراهم شده در فضای مجازی استفاده شود. داده های فرایندی، به ویژه آن هایی که در شرایط عادی تجربه های یادگیری دانش آموزان (انجام فعالیت های یادگیری و حتی سنجشی) به دست می آیند، واقعی ترند و بالطبع قابل اعتمادتر. بنابراین، بهتر است شواهد و مستندات یادگیری دانش آموزان در جریان یادگیری جمع آوری شوند. برای این کار لازم است معلم به این بیندیشد که چگونه می تواند تلاش ها و کوشش ها و فرایند تحقق اهداف یادگیری دانش آموزان را مستند کند. معلم می تواند بخشی از فعالیت های یادگیری انجام شده را که اصلشان را تأیید می کند و مبین فعالیت ها و کیفیت

تحقق اهداف یادگیری هستند، در فرایند یادگیری انتخاب و ثبت و ضبط کند. ابزار پوشه کار الکترونیکی می تواند در این زمینه یاریگر معلم باشد. به این صورت که بخشی از این تلاش ها را انتخاب و ذخیره کند تا بعدها شواهدی برای ارزشیابی عملکرد دانش آموزان باشند. این شواهد در مواقع مقتضی، فشرده شده و درباره عملکرد دانش آموزان داوری می شوند.

یکی از راهکارهای دیگر برای ارتقای کیفیت ارزشیابی پیشرفت تحصیلی در فضای مجازی، به نوع و کیفیت پرسش ها برمی گردد. برای این کار باید کیفیت پرسش ها را نیز مورد توجه قرار داد. بی تردید پرسش هایی که در آن ها دانش آموزان به تولید پاسخ اقدام می کنند، از پرسش هایی که در آن ها پاسخ ها را انتخاب می کنند (بسته پاسخ) مناسب ترند. اگر هم از این نوع پرسش ها استفاده می شود، مناسب تر آن است که از دانش آموزان خواسته شود دلیل انتخاب پاسخ یا گزینه را بیان کنند؛ یعنی برای انتخاب خود دلیل بیاورند. با این کار معلم به فهم یا بدفهمی یا ناهمپی دانش آموزان پی می برد. از میان پرسش های مطلوب، پرسش های عملکردی بسیار مناسب ترند، زیرا این سطح درگیری دانش آموزان را با مسئله و چالش مورد نظر زیاد و از همه مهم تر فهم عمیق تر و توانایی سطح بالاتری را فراخوانی و ارزیابی می کنند.

با وجود این، فضای مجازی برای اجرای آزمون فردی شده حضور مجازی ظرفیت هایی فراهم کرده است که معلم می تواند به طور مستقیم با استفاده از واتساپ و اسکایپ برای یک یا دو دانش آموز آزمون های تراکمی یا تکوینی برگزار کند. چنانچه تجربه های زیسته معلمان نشان می دهد، از این روش برای اجرای آزمون بهره برده و آن را ثمربخش گزارش کرده اند.

پی نوشت ها

1. Assessment for learning
2. Assessment of learning

۳. به نظر می رسد از ظرفیت های آزمون برخط مانند گوگل فرم می توان به عنوان یک فعالیت یادگیری استفاده کرد. با این کار حساسیت دانش آموزان نسبت به آن ها کاهش می یابد و داده های معتبرتری فراهم خواهند آمد.

منابع

۱. آقازاده، محرم (۱۳۹۳). راهنمای روش های نوین تدریس. آبیژ. تهران.
۲. شیخ الاسلامی، علی؛ کریمیان پور، غفار؛ محمدی، یسرا (۱۳۹۷). پیش بینی پیوند با مدرسه دانش آموزان بر اساس حمایت تحصیلی و خودپنداره تحصیلی. فصلنامه مطالعات روان شناختی تربیتی. شماره ۳. تابستان ۹۷.
3. Kearsley, G. & Shneiderman, B. (1998). Engagement theory: A framework for technology-based teaching and learning. Educational technology, 38(5), 20-23.
4. King, Paul E. (2015): When Do Students Benefit From Performance Feedback? A Test of Feedback Intervention Theory in Speaking Improvement, Communication Quarterly, DOI: 10.1080/01463373.2015.1078827
5. Smith, C. D. & King, P. E. (2004). Student feedback sensitivity and the efficacy of feedback interventions in public speaking performance improvement. Communication Education, 53(3), 203-216.

ویژگی های طرحواره
پیشنهادی